

ФОРМИ И ПОЛИТИКИ НА ЗАШТИТА НА КОНКУРЕНЦИЈАТА**Апстракт**

Ова истражување вклучува основни концепти и дефиниции за конкуренција, политиката на заштита на конкуренцијата и конкурентното право. Главен фокус и предмет на истражувањето во самиот труд е заштита на правата на конкуренција во комунитарното право.

Целта на ова студија е да се испита моменталната состојба на политиката на конкуренција во Република Северна Македонија, идентификација и разгледување на клучните пречки и недостатоци кои го отежнуваат комплетирањето и соодветното спроведување на правилата на конкуренцијата и давање препораки за подобрување на политиката на заштита на конкуренција. Препораките првенствено се наменети за носителите на одлуки во процесот на креирање на политики и законодавство во областа на заштитата на конкуренцијата, како и за оние кои се одговорни за правилната примена на важечката правна рамка.

Исто така, фокусот на ова истражување е да укаже и на недостатоците на регулативи за заштита на конкуренцијата, како и да се прикаже посакуваниот концепт за понатамошен развој на правото во оваа област, преку развојот на правната рамка во насока на обезбедување на просперитет во економскиот развој на Република Северна Македонија, да се истакнат манифестациите на нарушување на конкуренцијата во единствениот пазар на Европската Унија, како и основните институционални и процедурални механизми за нивно спречување и санкционирање.

Затоа и главен фокус на овој труд ќе биде насочен и кон проучување на европската правна заштита на конкуренцијата, со проучување на конкретни одредби како делови од правни извори во оваа област. Законот за конкуренција на единствениот пазар на Европската Унија, во согласност со владејачката политика, не е доволно истражуван во домашната правна литература. Особено, не е доволно истражен односот помеѓу конкурентното право и судската пракса, на кое прашање ќе биде посветен посебен дел од овој труд, преку анализа на содржината на одбрани судски пресуди на европските судови, кои по својата суштина се поврзани со примена на правата за заштита на конкуренцијата.

Научните резултати од овој труд и елементите на моделот на заштита на конкуренцијата кој е применлив во правните системи на земјите формирани на територијата на поранешна Југославија, со посебен осврт на Македонија, ќе бидат истакнати во завршните забелешки на самиот труд.

Клучни зборови: *заштита на конкуренција; непосредна и посредна заштита на конкуренција; американски модел на заштита на конкуренција; европски модел на заштита на конкуренција.*

GEORGIEVSKA Hristina²**FORMS AND POLITICS OF PROTECTION OF COMPETITION**

Abstract: This research includes basic concepts and definitions of competition, competition policy and competition law. The main focus and subject of research in the paper itself is the protection of competition rights in Community law.

¹М-р; Студент на Трет циклус академски студии, Деловно право, Правен факултет, Универзитет “Гоце Делчев” – Штип; hristina.3075@student.ugd.edu.mk

²LL.M; Student of the Third Cycle of Academic Studies, Business Law at Faculty of Law, Goce Delcev University, Stip; hristina.3075@student.ugd.edu.mk

The purpose of this study is to examine the current state of competition policy in the Republic of North Macedonia, identify and review key obstacles and shortcomings that hinder the completion and proper implementation of competition rules and provide recommendations for improving competition policy. The recommendations are primarily intended for decision-makers in the process of creating policies and legislation in the field of competition protection, as well as for those responsible for the correct application of the applicable legal framework.

Also, the focus of this research is to point out the shortcomings of competition protection regulations, as well as to present the desired concept for further development of the law in this area, through the development of the legal framework in order to ensure prosperity in the economic development of the Republic of North Macedonia, to highlight the manifestations of distortion of competition in the single market of the European Union, as well as the basic institutional and procedural mechanisms for their prevention and sanctioning.

Therefor, the main focus of this paper will also be directed towards studying the European legal protection of competition, by studying specific provisions as parts of legal sources in this area. The Law on Competition in the Single Market of the European Union, in accordance with the ruling policy, has not been sufficiently researched in the domestic legal literature. In particular, the relationship between competition law and case law has not been sufficiently researched, to which issue a separate part of this paper will be dedicated, through an analysis of the content of selected court judgments of the European courts, which are essentially related to the application of competition protection rights.

The scientific results of this paper and the elements of the competition protection model applicable in the legal systems of the countries formed on the territory of the former Yugoslavia, with special reference to Macedonia, will be highlighted in the concluding remarks of the paper itself.

Keywords: *protection of competition; direct and indirect protection of competition; American model of protection of competition; European model of protection of competition.*

Вовед

Правото на конкуренција (англ. competition/antitrust law) е збир на правни правила кои гарантираат дека економските субјекти кои делуваат и се натпреваруваат на слободниот пазар нема да ја ограничуваат конкуренцијата и со тоа нема да ги спречуваат нормалните пазарни текови кои се одвиваат по принципот на оптимално распределување на ресурсите врз основа на понудата и побарувачката. Споредбеното конкурентно право, особено комунитарното и американското право, укажуваат на важноста на оваа гранка на правото во светот денес.

Друг облик на дефинирање на овој правен феномен би бил дека правото на конкуренција претставува збир на правни правила, правна рамка, која се стреми кон обезбедување на фер правила за работа на компаниите на пазарот на стоки и услуги, како и заштита на потрошувачите преку обезбедување на квалитетни стоки и услуги, по релевантни, реално формирани цени. (Тушевска-Гавриловиќ Б., 2022)

Императивот на модерното пазарно работење подразбира слободен пристап до пазарот, слобода на движење на стоката и слободно или пазарно формирање на цените, како и забрана на сите монополистички договори кои имаат за последица да ги искривуваат пазарните принципи. (Rakić Z., 2019)

Дали во реалноста е навистина така и дали денешните деловни субјекти работат под баластот на наследените и вкоренети правила кои го прекршуваат принципот на слобода на пазарот, е прашање на кое укажува овој труд преку примена на принципот на анализа на сегашните сеуште задржани правила на монополизам, кои преку ваквото свое дејствување „го изигруваат“ принципот на слобода на конкуренција на пазарот.

Економските односи во XXI век, без никакви исклучоци, се засноваат на концептот на пазарна економија. Без оглед на меѓусебните разлики, државите од современиот свет, со своите основачки акти се имаат определено за пазарната економија како темелна вредност за нивниот понатамошен развој. Во корелација со ваквиот факт, една од основните задачи на регулаторите на економските процеси (државата и меѓународните асоцијации) е да се поттикне и сочува соодветен степен на конкуренција на пазарот. Со оглед да конкуренција подразбира постојано натпреварување, па и конфликт помеѓу економските актери на пазарот, потребно е да се разработат соодветни правила на игра, како би можел пазарниот натпревар да опстане во веќе утврдени општествени граници. Како најважно средство за заштита на конкуренција се јавуваат различни правно регулирани процедури, кои се манифестираат во неколку облици.

Денес во светот постојат многу мал број држави чии правни системи не содржат посебни правила за заштита на конкуренција, додека правото на конкуренција постојано се надградува и усовршува. Конкурентска политика опфаќа правила и механизми на институционално делување со кои се обезбедува заштита на конкуренција на пазарот, односно заштита (ex post или превентивна) на структурата на пазарот која ја наметнува конкуренцијата, преку санкционирање на т.н. картели и злоупотреба на доминантна положба, контрола на концентрација, како и правила за ограничување и контрола на државната помош на учесниците на пазарот.

Во Република Северна Македонија постои развиена законодавна рамка за заштита на конкуренцијата, како и клучни институции за спроведување на политиката на конкуренција. Сепак, неразвиените капацитети за извршување на задачите во надлежност на конкурентската институција условуваат ограничувања во практиката за примена на овие правила. (*Stanković M., 2022*)

Спроведувањето на политиката на конкуренција обезбедува подобрување на економската ефикасност на пазарните актери и оптимизација на распределбата на ресурсите, што има корисен ефект врз економскиот раст и продуктивноста на учесниците на пазарот. Конкуренцијата на понудувачите на пазарот генерално влијае на формирањето на пониски цени, поквалитетни и поразновидни стоки и услуги за потрошувачите, како и зголемување на производството и создавање на одржливи работни места.

Истовремено, функционалната конкуренција е гаранција за успешна европска интеграција, не само во поглед на исполнувањето на формалните барања, туку и за успешното дејствување на Македонија како идна земја-членка на ЕУ.

Раководејќи се од суштината на самото научно прашање кое е предмет на истражување на овој труд, посебен осврт е направен во делот на идентификација на облиците и моделите на заштита од конкуренција кои се застапени во споредбеното право.

1. Поим и значење на заштита на конкуренцијата

Поимот конкуренција има неколку значења и може да биде поврзан со различни општествени активности, како и со одредени процеси во природата. Терминот конкуренција (лат. *concurrentia* – сопарништво, надметнување, натпревар) поставен во контекст на пазарните економски односи, претставува „систем во кој секој економски оператор влегува на пазарот со својата вредна иницијатива, така што помеѓу нив се појавува економска конкуренција“.

(*Економски лексикон*, Београд 1975, стр.594) Иако во суштина е економска категорија, конкуренцијата е проучувана не само во рамките на економската теорија, туку и од страна на истражувачите од областа на правните и политичките науки.

Поимот конкуренција на релевантниот пазар може да се одреди и како процес на надметнување на деловните субјекти (*Правна енциклопедија*, 1985, Београд, стр.649), каде секој од овие субјекти се стреми да им понуди на своите клиенти стока по цена, количина и квалитет кои ќе му овозможат да оствари максимален економскиот профит. Поради ваквите взаемни односи, бизнис субјектите се изложени на притисок за постојано усовршување и подобрување на својата ефикасност.

Дејствување под т.н. конкурентски притисок, придонесува за создавање услови за економска ефикасност на индивидуални стопански субјекти, но и на економијата во целина, што има позитивен ефект за понатамошен економски раст и социјална благосостојба. Меѓутоа, конкурентскиот притисок, исто така, може да доведе и до несакани ефекти. Со други зборови, некои од субјектите се обидуваат да го намалат дејството на конкурентниот притисок, преземајќи одредени активности насочени против дејствувањето на конкуренцијата на пазарот и тоа во насока да ја ограничат, нарушат или целосно да ја спречат.

Постоењето на прикажаните амбивалентни мотиви на однесувањето на поедини економски субјекти во услови на конкурентен притисок, ја наметнува потребата за развој на соодветни механизми за заштита на конкуренцијата, со цел да се афирмираат нејзините позитивни ефекти и да се отстранат можните негативни последици. Во оваа насока, креирањето на политиките за заштита на конкуренцијата, во одделните правно-економски системи, и воопшто глобално, има круцијална улога во создавањето на здрав пазар на „*натпреварување*“ во деловното опкружување.

2. Облици на заштита на конкуренцијата

Облиците на правна заштита на конкуренцијата се суштинско прашање во сите модерни компаративни правни системи. Теоретски и практично, експертите зборуваат за неколку посебни видови на заштита.

Според критериум на целта што сака да се постигне во постапката за заштита на конкуренцијата, се разликува:

1) непосредна заштита на конкуренцијата, која се остварува преку органите надлежни за заштита на конкуренцијата, во управна или соодветна судска постапка и

2) посредна заштита на конкуренцијата, која се остварува пред надлежните судови и други органи во граѓанска, кривична, прекршочна и управна постапка, која за примарна цел имаат решавање на други правни прашања (надомест на штета, утврдување на кривична/прекршочна одговорност, контрола на постапките за јавни набавки и државна помош и др.).

Во суштина, наведените облици имаат широк спектар на заштита од повеќе области. Во оваа насока вреди да се спомне и заштитата што делот на јавните набавки, што се обезбедува преку систем за заштита познат како „*местење на понуди*“, односно во странската и стручна литература познат како „*dawn raids*“. Преку овој облик на заштита на конкуренцијата, се штити не само конкуренцијата на пазарот, туку посредно, а суштински се обезбедува примената на основните начела во доделувањето на договорите за јавни набавки и тоа: *транспарентност, рационалност, еднакво третман на економските оператори, in ultima linea*, се обезбедува законита распределба на државните средства преку договорните органи. Истиот концепт наоѓа примена и во други области од јавното и приватното право. (*Graells A.S., 2016*)

2.1. Непосредна заштита на конкуренцијата

Клучни карактеристики на непосредната заштита на конкуренцијата се согледуваат во постоењето на посебни органи и посебни процедури чија основна цел е заштита на конкуренцијата. Општо гледано, се издвојуваат два пристапи на непосредна заштита на конкуренцијата:

- 1) приватно правен модел на заштита на конкуренцијата и
- 2) јавно правен (управно правен) модел на заштита на конкуренцијата

Приватно правниот модел на заштита на конкуренцијата е прв модел кој се појавил на историската сцена, а неговите почетоци датираат уште од 1890-та година со усвојување на Шермановиот закон во САД, според кој модел, централна улога во заштита на конкуренцијата ја имаат судовите кои се надлежни да испитуваат евентуално постоење на повреда на конкуренцијата, најчесто преку примена на граѓанско – процесните норми, а правото на покренување на постапка пред судовите е осигурено на поширок круг на правни и физички лица. Денес, како најизразени претставници на овој модел на заштита на конкуренцијата се сметаат САД и Канада, иако во овие земји, истовремено се прифатени и одредени елементи на јавно правниот (управно правен) модел на заштита на конкуренцијата. *(Н.Влашки, Б., 2016)*

Голем број современи држави се имаат определено за јавно правен (управно правен) модел на заштита на конкуренцијата, во кој систем, централна улога ја имаат независни и/или самостојни тела специјализирани за заштита на конкуренцијата, кои постапуваат во согласност со општите и посебни управно процесни норми, а при тоа не смеат да го занемарат значењето на комплементарната примена на граѓанското правните и казнено правните норми како дополние на овој модел. *(Беговић Б., Павић В., 2012)*

Овој облик на заштита на конкуренцијата е *mutatis mutandis*³, прифатен во НР Кина и голем број земји од европскиот континент.

Преку анализа на прописите од областа на заштита на конкуренцијата на голем број држави, посебно на одредбите кои се однесуваат на надлежните органи, постапката и контрола на одлуките во постапките за заштита на конкуренцијата, може да се заклучи дека денес, не може да се зборува за строги и непремостливи граници помеѓу приватно правниот и јавно правниот (уставноправен) модел на непосредна заштита на конкуренцијата.

Евидентно е дека разликите помеѓу двата модела на заштита, се намалуваат, т.е. дека овие системи на заштита меѓусебно се надополнуваат, се со цел да се изнајде најдобро решение за заштита на конкуренцијата. Заедничко и за двата модела е тоа што заштита на конкуренцијата се разбира како дејност од јавен интерес (но, при тоа не се занемарува правото на секое заинтересирано лице да ги заштити своите права и правни интереси) односно да се нормира по законски пат, главно со употреба на управно процесните инструменти и преку значајната улога на судовите.

Одделни држави имаат независни и/или самостојни органи за заштита на конкуренцијата кои имаат иноксен облик, но во чиј состав функционираат посебни колегијални тела (вакво тело

³ Од латински: „со сите потребни измени“, што подразбира прифаќање на некој закон/пропис/модел откако во него ќе биде изменето се што треба да биде изменето.

во Австрија има само советодавна улога.). Други држави, овие органи ги формираат на иноксен принцип, од кои едни се организационо независни и/или самостојни, а други делуваат во состав на ресорните министерства.

Друга заедничка карактеристика се однесува на карактерот на постапките кои ги водат надлежните органи во насока на заштита на конкуренцијата. Најголем број држави го прифаќаат управниот процес, како единствен пат до мериторно одлучување за заштита на конкуренцијата. Во многу земји изречно се нормира супсидијарна примена на правилата на општата управна постапка. Други држави ја штитат конкуренцијата во постапки за кои се пропишани посебни конкуренциски закони, со супсидиерна примена и на правилата на управната, кривичната и/или граѓанската постапка, зависно од предметот на конкретниот случај. Во повеќето законодавства, управната постапка е едностепена, но постојат законодавства кои предвидуваат можност за побивање на немериторните одлуки во истата постапка.

Постои и двостепен облик на водење на управните постапки од областа на заштита на конкуренција, преку загарантирано право на жалба до повисокиот/жалбен управен орган. Во поедини држави, надлежните органи имаат овластувања да водат постапки за заштита на конкуренцијата и за утврдување на фактичката состојба, додека донесувањето на мериторната одлука, во најголем број случаи е препуштена на (квази) судски органи. Интересно е да се напомене, дека во голем број држави, управната постапка има карактеристики на управна инспекциска постапка, со овластување на надлежните органи да изрекуваат управни мерки и парични казни. Покрај ова, во поедини држави, комплементарно се применуваат правила на прекршочни и управни постапки.⁴

Конечно, разликите помеѓу поедини правни режими можат да се забележат при контрола на мериторните одлуки донесени во постапки за заштита на конкуренцијата. Во правните системи кои го применуваат принципот на мериторно донесување на одлуки од страна на органите на јавната управа по спроведена управна постапка, судската контрола, по правило се остварува во управен спор од страна на управните или редовните судови. *(Данковић-Степановић, С., 2013)*

Постои размислување дека примена на правилата на парничната постапка при спроведување на контрола на одлуките на конкуренциските тела, не претставува оптимално решение, ако се земе во предвид дека се работи за поедини акти на органите на јавната управа со кои се решава за правата и обврските на физички и правни лица. Освен тоа, значајно е присуството на јавниот интерес во конкуренциската материја, па поадекватно би било да оваа контрола се врши според правилата на управно-судската постапка, што особено важи за земјите кои го имаат усвоено јавно правниот (управен) модел на заштита на конкуренцијата. Граѓанско правна судска заштита на конкуренција, како дополнение на управно правната, е присутна во земјите кои го имаат усвоено јавно правниот модел на заштита на конкуренцијата (на пр. Албанија, Бугарија, Италија, СР Македонија, Мексико, НР Кина, Словенија, Србија, Хрватска, Црна Гора и Швајцарија), кој главно се сведува на можноста да заинтересираното лице се обрати до судот за досудување на надомест на штета која е причинета со антиконкурентското делување.

Очигледно е дека, без оглед на модалитетите на непосредна заштита на конкуренцијата, заедничко својство на органите надлежни за заштита на конкуренцијата е нивната првенствена насоченост на пружање на (у)правна заштита на пазарната конкуренција. Во тоа се согледува и

⁴ Види: член 31 од Законот за заштита на конкуренцијата на РСМ („Службен весник на РМ“ бр.145/2010, бр.136/11, 41/14, 53/16 и 83/18)

суштинската разлика (*differentia specifica*) помеѓу непосредната и посредната заштита на конкуренцијата.

2.2. Посредна заштита на конкуренцијата

Под поимот посредна (индиректна) заштита на конкуренцијата се подразбираат одредени постапки кои не се примарно насочени кон заштита на конкуренцијата, но резултатот на нивното спроведување се остварува преку санкционирање на однесувањето со кое се повредува пазарната конкуренција или негативно се влијае на нејзиното одвивање. Тука посебно се издвојуваат граѓанско-процесната заштита на конкуренцијата, казнено процесната заштита на конкуренцијата и контрола на јавните набавки и државната помош.

Граѓанско-процесната заштита на конкуренцијата се одвива во два правца. Прво, преку приватно правниот модел на непосредна заштита на конкуренцијата и тоа во правните системи во рамките на кои судските органи имаат улога на главни субјекти за заштита на конкуренцијата. Од друга страна, граѓанско процесната заштита на конкуренцијата има посреден облик во случаи на водење на постапки за надомест на штета предизвикана со дејствија и акти со кои се нарушува или ограничува конкуренцијата на пазарот, како и при утврдување на ништовност на рестриктивни спогодби во парничните постапки. Граѓанско процесната заштита на конкуренцијата е најстар облик на заштита кој повеќе од еден век се користи во САД, а во последно време се сретнува и во судската пракса на Судот на правдата на ЕУ.

Казнено-процесната заштита на конкуренцијата се јавува во два облика: 1) како дополние на управно-процесната заштита на конкуренцијата во правните системи кои санкционирањето на повредите на конкуренцијата утврдени во управни постапки, го остваруваат во прекршочните постапки (на пр. Црна Гора) и 2) како кривично-правна заштита на конкуренцијата, во смисла на постоење на кривична одговорност на субјектите на правото кои ќе извршат најтешка повреда на конкуренцијата, зајакнувајќи ја заштитата на конкуренцијата во правниот систем, како преку принципот на генерална, така и преку принципот на специјална превенција.

Најпосле, еден од појавните облици на посредна заштита на конкуренцијата се среќава во материјата за давање на државна помош, како специфичен вид на влијание на државата на одвивањето на пазарната конкуренција, во кои државата, со своите активности ги помага, одредените стопански субјекти, со што ја нарушува конкуренцијата, намалувајќи го конкурентскиот притисок. Како би се спречиле или ограничиле ваквите активности, посебни органи во управни постапки ја контролираат државната помош, истовремено придонесувајќи и за заштита на конкуренцијата.

Во Република Северна Македонија, ваквата заштита на конкуренцијата во случаи на државна помош се обезбедува со Законот за контрола на државната помош⁵⁵, чија основа цел е воспоставување на правна основа и правила за известување, одобрување, доделување и надзор на државната помош, со цел за имплементација на принципите на пазарната економија, обезбедување на слободна конкуренција и исполнување на обврските преземени со меѓународни договори ратификувани од Република Македонија кои содржат одредби за државна помош. Овој закон се применува на секој облик на државна помош доделена од давателите на државна помош, независно дали е доделена според шема за помош или како индивидуална помош, која може да влијае врз трговијата во Република Македонија, врз трговијата меѓу Република Македонија и ,

⁵⁵ Закон за контрола на државна помош („Службен весник на РМ“ бр.145/2010)

како и врз трговијата меѓу Република Македонија и други земји кои заедно со Република Македонија се договорни страни во меѓународни договори ратификувани од Република Македонија, а кои содржат одредби за државна помош. Во постапките за оцена и надзор на државната помош соодветно се применуваат одредбите за водење на управната постапка од Законот за заштита на конкуренцијата. За се што во постапките за оцена и надзор на државната помош не е уредено со овој закон и Законот за заштита на конкуренцијата се применува Законот за општата управна постапка.

Државната помош е, генерално, забранета поради потенцијалното нарушување кое може да го има врз конкуренцијата и слободниот пазар. Од таа причина, за оваа област постојат посебни закони и уредби со кои се дозволува нејзино доделување само во одредени случаи, при што доделувањето мора претходно да биде одобрено од Комисија за заштита на конкуренцијата (КЗК). Законодавството во Република Северна Македонија, кое ја регулира оваа област, е, главно, усогласено со Title VII од дел 3 на TFEU (2008). Сепак, генерално земено, европската законска регулатива за државната помош е многу пообемна од македонската и со повеќе детали. Во Република Северна Македонија, Законот за контрола на државната помош е единствен закон што се однесува на државната помош, а е придружен и со Законот за заштита на конкуренцијата.

Забележлив е недостиг од насоки од КЗК за тоа што точно претставува државна помош, а е потребно соодветно да се приспособи и дефиницијата за злоупотребена помош кои недостатоци е во очекување дека во иднина ќе бидат отстранети.

3. Што е и зошто е потребна политика на заштита на конкуренција

Правилата на пазарното натпреварување се темел на пазарната економија. Политиката на заштита на конкуренција претставува една од најзначајните политики која е во надлежност на ЕУ. Ова од причина што политиката на заштита на конкуренцијата го овозможува и гарантира функционирањето на заедничкиот пазар. Политиката на заштита на конкуренцијата на ЕУ е дизајнирана со цел да обезбеди фер и еднакви услови за натпревар меѓу претпријатијата оставајќи истовремено доволно простор за иновации, усогласени стандарди или развој на мали бизниси. Нејзиното ефикасно спроведување придонесува за унапредување на економијата, за развој и раст на претпријатијата, за унапредување на вложувањата во истражувања и развој на нови производи, за привлекување на нови инвестиции, за зголемување на производството и извозот.

Правилата на конкуренцијата важат подеднакво и на ист начин за сите учесници на пазарниот натпревар, а нивната задача е да овозможат подобро функционирање на пазарот кое ќе обезбеди поголема понуда на стоки и услуги по најповолни цени. Европската комисија ги надгледува и истражува конкурентските практиките, спојувањата на компаниите и одобрувањето на држава помош за да обезбеди еднакви услови и правила на игра за сите ЕУ бизниси гарантирајќи притоа избори и фер цени за потрошувачите.

4. Што опфаќа политиката за заштита на конкуренција

Правилата и процедурите опфатени со политиката на заштита на конкуренцијата ги штитат граѓаните на тој начин што им забрануваат на претпријатијата правење на ограничувачки спогодби(договори) со кои би ги договарале цените, би го ограничувале производството,

развојот и вложувањата или би ги делеле пазарите на продажба и пазарите на набавка на нивните производи и услуги.

Правилата исто така ја спречуваат злоупотребата на доминантната позиција на пазарот и го оневозможуваат спојувањето на претпријатијата кое би можело да има негативно влијае на конкуренцијата на пазарот. Големите компании не смеат да ја користат својата моќ на преговарање за да наметнат услови со кои ќе им отежнат на нивните добавувачи или потрошувачи да соработуваат со нивните конкуренти. Комисијата може да ги казни компаниите за вакви практики, бидејќи тие водат до повисоки цени и/или до помалку избор за потрошувачите.

Повредата на ЕУ правилата за конкуренција може да доведат до изрекување на казни во износ до 10% од вкупниот годишен промет на компанијата во целиот свет. Во некои држави-членки менаџерите на компаниите кои ги прекршиле правилата на конкуренција може да се сочат со сериозни казни вклучувајќи и казни затвор.

Одобрувањето на државна помош на претпријатијата (субвенции, државни гаранции, даночни ослободувања или продажби под повластени услови или цени и сл.) исто така е забрането кога ја нарушува конкуренцијата односно создава неправедна предност во однос на другите претпријатија на пазарот кои не примаат таква помош или кога негативно влијае на трговијата меѓу државите-членки. Тоа не значи дека државната помош е целосно забранета. Постојат одредени исклучоци од генералното правило на забрана на државна помош. Државата има можност да интервенира и да одобри помош во јасно одредени случаи и под утврдени услови, како на пр. во случај на санирање на штети од природна катастрофа, за помош на неразвиени региони, за развој на мали и средни претпријатија, за иновации, истражување и развој, за заштита на животната средина или за заштита и промоција на културното наследство. Затоа постои развиен систем на пријавување и контрола на доделувањето на државната помош.

5. Политики и стратегии на ЕУ за заштита на внатрешниот пазар

Политиките и стратегиите на Европската Унија (ЕУ) за заштита на внатрешниот пазар се дизајнирани за да обезбедат слободно движење на стоки, услуги, капитал и луѓе, истовремено гарантирајќи фер конкуренција, безбедност на потрошувачите и одржлив развој. Внатрешниот пазар на Европската Унија е единствениот пазар кој овозможува слободно движење на стоки, услуги, капитал и луѓе и во чии рамки граѓаните на Европа живеат, работат, учат и работат слободно. Откако е создаден во 1993 година (под раковоство на Жак Делор ⁶), Единствениот пазар овозможи поголема конкуренција, отвори нови работни места, дефинираше попристапни цени за потрошувачите и овозможи поголем избор на стоки и услуги за граѓаните и деловните субјекти.

Внатрешниот пазар (понекогаш познат како Единствен пазар, порано познат како Заеднички пазар) е наменет да биде погоден за зголемената конкуренција, зголемената специјализација, поголемата економија на обем, да им овозможи на добрата и факторите на производство да се движат во област каде се најценети, а со тоа да се подобри ефикасноста на распределбата на ресурси. Исто така, за цел има да ја движи економската интеграција, додека да одделните

⁶ Жак Делор (1925-2023) За време на неговото раководење со Комисијата беше завршен процесот на создавање на единствен пазар, што овозможи слободно движење на луѓе, стоки и услуги во рамките на Унијата. Тој ги постави темелите за воведување на единствената европска валута – еврото, а ја водеше и изградбата на заедничка надворешна и безбедносна политика на Унијата.

економии на земјите членки се интегрираат во рамките на единствена широка економија на ЕУ. Половина од трговијата на ЕУ е опфатена од законодавството усогласено од ЕУ.

Единствениот пазар обезбедува:

- Слободно движење на луѓе (укинување на контролите на внатрешните граници и политика за азил)
- Слободно движење на работници и стоки
- Слободно движење на капиталот, закони кои се однесуваат на компаниите (закон за трговски друштва, закон за интелектуална сопственост и закон за имиграција и права на државјани на трети земји)
- Правото и слободата да се создаваат и да се даваат услуги Слободното движење на стоки, пари и луѓе не секогаш и секаде лесно се реализира.

На некои места недостига правна основа, додека во некои земји од ЕУ постојат одредени административни пречки. Сепак, единствениот пазар е еден од најголемите достигнувања на Европската Унија, бидејќи отвори нови можности за бизниси и жители на Европската Унија. Силен и успешен единствен пазар отвора нови работни места и решава проблеми социјална заштита и еколошка одржливост.

Процесот на европска интеграција е невозможно да се замисли без единствен внатрешен пазар, кој денес ја формира основата на економското и политичкото функционирање на Европската Унија. Неговото постоење овозможува еднаква конкуренција меѓу стопанските субјекти во Унијата, но и ја зголемува нејзината конкурентност на светскиот пазар.

Идејата за создавање внатрешен пазар потекнува од тогашниот претседател на Европската комисија, Жак Делор, кој смислил стратегија за воспоставување заеднички пазар до 1993 година. Предлозите се содржани во таканаречената Бела книга „Заокружување на внатрешниот пазар“ и беа прифатени во 1986 година со Единствениот европски акт. Во далечната 1968 година беше создадена царинската унија, а укинувањето на царинските давачки и квотите во трговијата меѓу земјите членки беше основата на која се роди идејата за создавање единствен пазар.

Така започна процесот на усогласување на техничките, правните, административните, културните и протекционистичките одредби и отстранување на бариерите за да се обезбеди слободно движење на луѓе, стоки, услуги и капитал. Единствениот пазар навистина беше воспоставен во 1993 година со Договорот за Европската Унија (Договорот од Маастрихт), додека во 2002 година беше воведено еврото и на тој начин беше формирана монетарната унија, која го продолжи зајакнувањето на внатрешниот пазар и воспостави поблиска врска меѓу членката државите. Неговиот развој е дизајниран како континуиран процес на отстранување на бариерите и усогласување на националното законодавство со правото на Европската Унија. Двата основни принципи на кои се заснова внатрешниот пазар обезбедуваат отсуство на дискриминација и различен третман на домашните и странските, односно увозните производи, како и обврската за меѓусебно признавање. Последниот принцип произлезе од практиката на Европскиот суд на правдата и е тесно поврзан со претходно споменатиот принцип. Во случајот *Cassis de Dijon* (случај 120/78), одлуката на Судот го создаде принципот дека производот што е легално произведен и ставен на пазарот, односно кој ги исполнува стандардите за продажба во една земја-членка, мора да биде способен да се продаваат легално во други земји, како и членки на Унијата. (Motta M., 2004)

Слободата на пазарот како основа на економското организирање и развој служеше и како основа на која почива внатрешниот пазар на Европската Унија. Главниот мотив зад неговото воспоставување беше развојот на слободната трговија, движењето на луѓе, стоки, капитал и

слободата за давање услуги меѓу земјите членки. Тоа се таканаречените четири пазарни слободи. Слободата на движење на стоки подразбира укинување на царините и таксите со еднаков ефект, усвојување на заедничка царинска тарифа кон трети земји, забрана на квантитативни ограничувања и мерки со еднаков ефект и реформа на државните монополи. Со тоа се овозможува слободен промет на стоки под еднакви услови, односно слободна трговија, што подразбира укинување на ограничувањата и пречките за легално произведени стоки во една земја-членка и нивно пласирање на пазарот во друга земја на ЕУ. Ограничувања се можни доколку тоа го бараат потребите на јавниот морал, јавниот ред, јавната безбедност, заштитата на здравјето на луѓето, животните и растенијата, заштитата на националните богатства, уметничката или историската или археолошката вредност и заштитата на индустриската и комерцијалната сопственост.

Слободата на движење на лица се манифестира во слободното живеење, работа и движење на граѓаните на Европската Унија на целата нејзина територија, без разлика на нивното државјанство. Развојот на слободата на движење на лица се одвиваше низ фази. На почетокот важеше само за работниците, а со текот на времето слободата на движење ги опфати самовработените лица, студентите, а денес сите граѓани на ЕУ. Ограничување на слободата се предвидуваат само во случаи на вработување во државни служби и доколку тоа го бараат интересите на јавниот ред, јавната безбедност и здравствената заштита.

Слободата на давање услуги значи дека деловните субјекти имаат право да даваат услуги во сите земји на ЕУ, без оглед на тоа во која земја членка се наоѓа нивното деловно седиште, како и слобода на деловно основање во секоја од нив, што им овозможува слободно вршење економските активности во која било земја членка. Крајните потрошувачи имаат зголемен избор на услуги што можат да ги користат.

Слободното движење на капиталот значи отстранување на пречките во движењето на капиталот во Унијата, но исто така забранува ограничувања на движењето на капиталот меѓу земјите членки и трети земји, што им овозможува на граѓаните и деловните субјекти слободен пристап до финансиски услуги низ ЕУ. Земјите членки се обврзани да го усогласат своето законодавство со *acquis* на Европската Унија. За квалитетно функционирање на единствениот пазар, од особено значење е усогласувањето на националните правни системи во областа на обезбедувањето на слободата на движење на стоки, услуги, лица и капитал. Создавањето единствен пазар донесе повеќекратни придобивки за одредени категории субјекти. Така, поединците стекнале право на престој, работа, студирање и примање пензија во други земји членки. Поради зголемената конкуренција, цените се намалени, а потрошувачите имаат поголем избор на стоки. Конечно, деловните субјекти и давателите на услуги имаат поголем пазар и поголеми можности за започнување бизнис во други земји членки.

Во процесот на приспособување на националното законодавство кон правото на ЕУ, Република Северна Македонија го усогласи Уставот и голем број закони со највисоките стандарди на правото на ЕУ, како и понатамошното прилагодување кон барањата на внатрешниот пазар, како би ги прикажале намерите и подготвеноста да како земја кандидат за членство во ЕУ, може да се прилагоди на правилата на конкурентноста што кои постојат на овој пазар. (*Prokopijević M., 2009*)

5.1. Политика за заштита на конкуренција на ЕУ

Главната цел на правилата за конкуренција на ЕУ е да се овозможи правилно функционирање на внатрешниот пазар на ЕУ. Договорот за функционирање на Европската Унија (ДФЕУ) се стреми да спречи ограничувања и нарушувања на пазарната конкуренција, како што се злоупотреба на доминантна позиција, антипазарни договори и спојувања и преземања доколку тие ја намалат пазарната конкуренција. Дополнително, државната помош е забранета доколку има ефект на нарушување на пазарната конкуренција, иако во одредени случаи тие може да бидат одобрени.

5.1.1. Правна основа

За постигнување на ефективна политика на конкуренција, во институциите на ЕУ, односно во Комисијата, практично се дејствува во две насоки. Прво, да се забранат договорите и недозволените практики меѓу учесниците на пазарот (стопанските субјекти) кои можат да ја ограничат конкуренцијата на заедничкиот пазар и второ, да се заштитат останатите земји членки од практиката за заштита на националните компании или јавни претпријатија на одделни земји, дискриминирајќи ги на тој начин фирмите од останатите земји членки, со примената на антиконкурентски мерки. (*Wishlade F.*, 2009)

Основните правила на конкуренцијата се изложени уште во Римскиот договор:⁷

1. Рестриктивни – ограничени практики (член 85 од Римскиот договор);
2. Злоупотреба од доминантна позиција (член 86 од Римскиот договор);
3. Контрола на интеграциите – спојувањето (регулатива 4064/89);
4. Државни монополи, јавна поддршка со специјални или ексклузивни права;
5. Обврските кон јавните сервиси (член 90) и државна помош (членови 92- 92).

ЕУ користи две категории мерки, со кои:

- Првата ги забранува договорите, спогодбите за интеграција на стопански субјекти – компании, ги оневозможува недозволените дејства меѓу учесниците на пазарот кои можат да ја ограничат конкуренцијата на единствен пазар и
- Втората ги штити земјите членки од дискриминацијата во наклонетоста кон националните компании или јавните претпријатија, а се однесува на државната помош за јавните претпријатија со приспособувањето на антиконкурентските мерки.

Правната основа на ваквата конкурентска политика се заснова на членовите 101 до 109 од Договорот за функционирање на ЕУ и Протоколот бр. 27 за внатрешниот пазар и пазарната конкуренција, што појаснува дека системот на фер пазарна конкуренција е клучен дел од внатрешниот пазар, како што е утврдено и во член 3, став 3 од Договорот за Европската Унија (ДЕУ). Регулатива за концентрации (Регулатива на Советот (ЕЗ) бр. 139/2004) и нејзините правила за спроведување (Регулатива на Комисијата (ЕЗ) бр. 802/2004). Членовите 37, 106 и 345 од ДФЕУ за јавните претпријатија и членовите 14, 59, 93, 106, 107, 108 и 114 од ДФЕУ за вршење на јавни услуги, услуги од општ интерес и услуги од општ економски интерес; Протокол бр. 26 за услуги од општ интерес; Член 36 од Повелбата на Европската Унија за основните права.

⁷ Договорите од Рим претставуваат два договори кои биле потпишани на [25 март 1957](#) година во [Рим](#). Потписници на оваа историска спогодба биле [Кристијан Пино](#) од [Франција](#), [Јозеф Лунс](#) од [Холандија](#), [Пол Хенри Спак](#) од [Белгија](#), [Јозеф Бек](#) од [Луксембург](#), [Антонио Сењи](#) од [Италија](#) и [Конрад Аденауер](#) од [Западна Германија](#). Од првиот договор била создадена Европска Економска Заедница ЕЕЗ, а од вториот Европска заедница за атомска енергија ЕВРОАТО. Договорот бил ратификуван од националните парламенти во текот на наредните неколку месеци, а стапил во сила на [1 јануари 1958](#) година.

5.1.2. Цели

Политиката на конкуренција е клучна алатка за постигнување слободен, динамичен и ефикасен внатрешен пазар и промовирање на општата економска благосостојба. Конкуренцијата на пазарот им овозможува на претприемачите да се натпреваруваат подеднакво во сите земји членки, истовремено охрабрувајќи ги да се стремат да ги понудат најдобрите производи по најниски цени за потрошувачите. Благодарение на ова се поттикнуваат иновациите и долгорочниот економски раст. Правилата на Европската Унија за пазарна конкуренција важат и за претприемачи од трети земји кои работат на внатрешниот пазар. Поради социјалните, економските и технолошките промени, политиката за конкуренција на ЕУ постојано се соочува со нови предизвици. Во 2020 година, Комисијата започна сеопфатен преглед на правилата за антимонополски, спојувања и државна помош на ЕУ. Исто така, се истакнува како прегледот на политиката помага да се промовира закрепнувањето на ЕУ по пандемијата и да се создаде поотпорен внатрешен пазар, да се поттикне имплементацијата на Европскиот зелен план и да се забрза дигиталната транзиција.

Во сè повеќе дигитализирана економија, потребни се нови алатки за соочување со нови предизвици. Законодавците во земјите членки донесуваат правни акти со кои ќе може подетално да се уреди оваа област на економско делување, кои ќе обезбедат да дигиталните пазари станат фер и конкурентни и се воведува ex ante регулатива за таканаречените монитори за пристап за онлајн платформи. Покренати се голем број други иницијативи насочени кон зајакнување на отворената стратешка автономија на ЕУ во глобален контекст. На пример, новата Регулатива за странски субвенции се обидува да ги реши можните негативни ефекти од странските субвенции на единствениот пазар, особено во контекст на јавните набавки и концентрациите.

5.1.3. Инструменти на политика на пазарна конкуренција

Општо кажано, инструментите на политиката за конкуренција на Европската Унија вклучуваат антимонополски правила, контрола на спојувања, правила за државна помош и јавни претпријатија и услуги. Целта на антимонополската политика е повторно да се воспостават услови на пазарна конкуренција, на пр. во случај на создавање картел или злоупотреба на доминантна позиција. Превентивните инструменти на политиката за конкуренција вклучуваат контрола врз концентрациите и правилата за државна помош. Целта на контролата на спојувањата е однапред да се процени дали потенцијалното спојување или преземање ќе доведе до нежелни последици за пазарната конкуренција. Правилата за државна помош имаат за цел да спречат неоправдани државни интервенции во случаи кога привилегираниот статус на одредени претприемачи или сектори води или се заканува да ја наруши пазарната конкуренција и негативно влијае на трговијата меѓу земјите членки. Услугите од општ економски интерес се особено важни за граѓаните и подлежат на посебни правила во врска со државната помош со цел да се промовира социјалната и територијалната кохезија, висок квалитет, безбедност и пристапност и еднаков третман.

А. Целосна забрана на договори кои се спротивни на прописите за заштита на пазарната конкуренција (член 101 од ДФЕУ) - Тајните договори меѓу претприемачите ги прекршуваат еднаквите услови и предизвикуваат штета на потрошувачите и другите претприемачи. Договорите меѓу претприемачите, како што се картелите, се забранети и автоматски неважечки. Сепак, постојат исклучоци за договори кои придонесуваат за подобрување на производството или дистрибуцијата на стоки или за промовирање на

технолошки или економски напредок. Изземање може да се даде доколку договорот им дозволува на потрошувачите правичен дел од придобивките што произлегуваат од него и не наметнува непотребни ограничувања, односно ако неговата цел не е да ја елиминира конкуренцијата за значителен дел од предметните производи. Овие исклучоци не се одобрени посебно за секој поединечен случај, но обично се регулирани со уредби за колективно ослободување.

Тие одредби опфаќаат групи поединечни договори со слични содржини кои обично имаат споредливи ефекти врз пазарната конкуренција. Во Мај 2022 година, Комисијата усвои ревидирана регулатива за ослободување од вертикален блок. Беа ревидирани и две прописи за хоризонталното блок-ослободување, заедно со соодветните упатства.

Конечно, одредени договори не претставуваат прекршување доколку се од мала вредност и имаат незначителен ефект на пазарот (принцип на *de minimis*). Ваквите договори често се сметаат за корисни за соработка меѓу малите и средни претпријатија. Во февруари 2024 година, Комисијата издаде ревидирано известување за утврдување на пазарот, прво ревидирано известување од 1997 година. Тоа ја покрива дефиницијата на пазарот во случаите на антимонополски и спојувања. Насоките се усогласени со новите пазарни феномени, како што се дигиталните пазари, и со развојот на практиката на Комисијата и судската практика на ЕУ, а концептот на „релевантен пазар“ е значително проширен.

Б. Забрана за злоупотреба на доминантна позиција на пазарот (член 102 од ДФЕУ) - Според Судот на Европската Унија, владеечката позиција е „економската моќ на одреден претприемач, која му овозможува да спречи ефективна пазарна конкуренција на релевантниот пазар давајќи му голема можност за независно дејствување кон конкурентите, клиентите и на крајот кон потрошувачите.“ Се оценува во однос на целиот внатрешен пазар или барем значаен дел од него. Доминантната позиција сама по себе не претставува прекршување на правото на Европската Унија за конкуренција, а претприемачите на таа позиција имаат право да се натпреваруваат врз основа на способност. Сепак, доминантната позиција значи дека овој претприемач има посебна одговорност и мора да се погрижи неговите постапки да не ја нарушат пазарната конкуренција. Примери на дејствија што би претставувале злоупотреба на водечка позиција вклучуваат одредување цени под нивото на трошоци (предација), наплата на претерано високи цени, условување на продажбата на еден производ со купување на друг производ и нивно комбинирање во пакувања и одбивање да се прават бизнис со одредени субјекти. Дополнително, Законот за дигитални пазари воспоставува посебни обврски за таканаречените супервизори за пристап за онлајн платформите. Откако субјектот ќе биде назначен како супервизор за пристап, тој е должен да се придржува кон одредени обврски или забрани за одредени однесувања како што е предвидено со прописите (како што се давање предност на сопствени производи и услуги, прединсталација и врзување на одредени софтверски производи итн.). Овие обврски се надополнуваат на општите правила за пазарна конкуренција кои сè уште важат. Речиси веднаш откако обврските станаа применливи, Комисијата започна неколку истраги за утврдување на одговорност за непочитување на овие обврски.

В. Контрола на концентрација - Во согласност со Регулацијата (ЕЗ) бр. 139/2004 за концентрации, сите концентрации кои значително би ја ограничиле ефективната конкуренција на внатрешниот пазар или значителен дел од неа, особено како резултат на создавање или зајакнување на доминантна позиција, мора да се прогласат за некомпатибилни со заедничкиот пазар (член 2 став 3). Комисијата мора да биде известена за планираните концентрации доколку вака создаденото трговско друштво ќе надмине одредени дозволени прагови (т.н. концентрации од важност за целата Заедница). Доколку не се надминат дозволените прагови, концентрациите може да се ревидираат од страна на националниот орган за конкуренција. Правилата за контрола

на концентрацијата важат и за компании со седиште надвор од Европската Унија доколку работат на внатрешниот пазар. Постапката за ревизија се поведува кога ќе се стекне контрола над друг претприемач (член 3 став 1). По проценка на можниот ефект на концентрацијата врз пазарната конкуренција, Комисијата може да ја одобри или одбие или да издаде одобрение со одредени услови и обврски (член 8). Не се предвидува систематска последователна контрола или раздвојување на поврзаните компании. По долгиот процес на ревизија што започна во 2014 година, Комисијата ја измени регулативата за спроведување на спојувањето и Известувањето за поедноставување. Овие нови правила се применуваат од септември 2023 година. Конкретните случаи во кои земјите членки можат да побараат од Комисијата да ја истражи секоја концентрација што не е важна за целата Заедница се дополнително дефинирани во Комуникацијата на Комисијата од 26 март 2021 година.

Г. Забрана за државна помош (член 107 од ДФЕУ) - Членот 107 од ДФЕУ содржи општа забрана за државна помош со цел да се спречи нарушување на пазарната конкуренција на внатрешниот пазар, поради што одредени компании би можеле да се најдат во привилегирана положба. Секоја директна поддршка дадена од земјите членки (на пр. неповратни субвенции, заеми под поволни услови, ослободување од даноци и давачки и гаранции за заеми) и слични бенефиции е забранета. Во ДФЕУ, постои простор за одобрување на одредени исклучоци од оваа општа забрана доколку тие се оправдани со конкретни општи цели на политиката, како на пример корекција на сериозни економски нарушувања или заеднички европски интереси. За време на пандемијата COVID-19, Комисијата ја усвои Привремената рамка за државна помош за да одговори на сериозните економски нарушувања предизвикани од пандемијата. Таа рамка е веќе исфрлена. Во март 2022 година, Комисијата ја усвои Привремената рамка за кризни ситуации, која оттогаш е дополнително проширена за да им овозможи на земјите членки да ја користат флексибилноста предвидена во правилата за државна помош за поддршка на економијата во контекст на руската инвазија на Украина. Комисијата неодамна, во март 2023 година, ја претвори привремената рамка во Привремена рамка за државна помош во кризи и транзиција со додавање мерки за поттикнување мерки за поддршка во секторите кои се клучни за транзицијата кон економија со нето-нула емисии, во согласност со Индустриски план во рамките на зелениот план. Затоа, со додавање на нови цели, суштината на политиката за конкуренција на ЕУ во моментот радикално се менува, што може да се смета за отстапување од децениската практика. Претходно, слични чекори беа преземени во контекст на светската финансиска криза со цел да се спречи крајно негативен ефект на прелевање на целиот финансиски систем поради неуспехот на одредени финансиски институции. Земјите членки се обврзани да ја известат Комисијата за сета планирана државна помош, освен ако не се опфатени со општото блок-изземање (како што е определено во Регулацијата на Комисијата за блок-ослободување за државна помош) или принципот *de minimis*. Мерките за државна помош може да се применат само доколку се одобрени од Комисијата. Во некои случаи, Комисијата сметаше дека повластен даночен третман за избраните компании е незаконска државна помош. Неколку од овие случаи моментално се под правна истрага од страна на Судот на правдата на ЕУ. Комисијата има овластување да бара враќање на државната помош некомпатибилна со внатрешниот пазар. Од 2021 година, Комисијата заврши серија прегледи на различни аспекти на политиката за државна помош на ЕУ, што резултираше, меѓу другото, со нови Насоки за државна помош за климата, заштитата на животната средина и енергијата, ревидирана Комуникација за правилата за државна помош за важни проекти од заедничките европски интереси и ревидираните Насоки за државна помош за промоција на ризични финансиски инвестиции. Од 2018 година, приближно еден важен проект од заеднички европски интерес се одобрува годишно.

Д. Јавни услуги од општ економски интерес - Во некои земји членки, одредени клучни услуги (како што се електрична енергија, пошта и железнички транспорт) сè уште се обезбедуваат од јавни претпријатија или компании контролирани од јавни тела. Таквите услуги се сметаат за услуги од општ економски интерес и се предмет на посебни правила во контекст на рамката на Европската Унија за државна помош. Членот 36 од Повелбата за основните права на Европската Унија, исто така, потврдува дека граѓаните на Унијата треба да имаат пристап до услуги од општ економски интерес.

6. Основи на системот за државна помош во ЕУ и Република Северна Македонија

Ова поглавје го анализира развојот и спроведувањето на регулативите за државна помош во согласност со законот и практичната примена во Европската Унија (ЕУ) и Република Северна Македонија. Системот на државна помош вклучува инвентар, мониторинг, меѓународно известување и контрола на државната помош преку надлежни институции. Посебно внимание се посветува на државниот интервенционизам во областа на регионалниот развој. На овој вид на државна помош му се придава се поголема важност поради неговиот значаен ефект што го има врз конкуренцијата и слободната трговија. Тој е регулиран со позитивните регулативи на ЕУ и мултилатералниот Договор за субвенции на СТО од 1994 година. Содржината, пристапот и имплементацијата на системот за државна помош е значајна како во ЕУ, така и во земјите кои имаат намера да пристапат во ЕУ. Особено се укажува на релевантноста на системот за државна помош за Република Северна Македонија во контекст на преговорите за пристап во ЕУ.

Во областа на правната заштита на пазарната конкуренција, специфичноста на правниот систем на ЕУ се имплицира преку следниве факти:

- слоевитост на законските регулативи за заштита на конкуренцијата - во земјите членки на ЕУ, се применуваат и прописите (регулативите) на ЕУ и националните прописи за конкурентско право, при што опсегот на примена на националните прописи се одредува со постоењето на европски економски интерес;

- правна заштита на пазарната конкуренција може да постои и во интеграцијата на земјите кои немаат класични формално-правни карактеристики на држава.

7. Предизвици на политиката на конкуренција во Република Северна Македонија и другите земји од Западен Балкан

Идејата на која се заснова системот на Европската Унија е единствен, интегриран и конкурентен пазар. Иднината на целиот регион на Западен Балкан (Албанија, Босна и Херцеговина, Косово, Црна Гора, Северна Македонија и Србија) е во Европската Унија. Целта на ова поглавје е да ги испита мултипликативните ефекти на хармонизацијата со правото на ЕУ во областа на политиката на конкуренција во Западен Балкан. Покрај тоа, се истакнуваат специфични прашања, предизвици во оваа област и емпириски трендови. Со споредување на избраните економски показатели кои се однесуваат на надлежните органи во областа на конкуренцијата (број на вработени, годишен буџет, број на забранети договори, број на злоупотреби со доминантна позиција, број на известувања за концентрациите, број на дадени мислења), во оваа глава се обезбедува доверлива основа за компаративна анализа во оваа област. Во процесот на пристапување на Република Северна Македонија и другите земји од Западен Балкан во Европската Унија, една од најчувствителните и најсложените економски задачи се однесува токму на изградбата на модерна структура на пазарот. Сигурно е дека ставот кон

пазарот и развојот на конкуренцијата треба да имаат клучна улога во идниот економски развој и вклучувањето на овие земји во тековите на единствениот пазар на Европската Унија.

Воведувањето и ефективната примена на правила на пазарниот натпревар во Македонија ќе создаде услови за рамноправност на сите субјекти на пазарот и услови за сигурен и подобро регулиран пазар. Таквиот пазар привлекува нови претприемачи да се вклучат во пазарниот натпревар и ја зголемува конкурентноста на целото стопанство. Како резултат на тоа што претприемачите и претпријатијата ќе си конкурираат едни на други со поквалитетни производи и услуги, со поповолни цени, вложувања во иновации и нови технологии како и со зголемување на изборот на производи и на услуги може да се очекуваат конкретни користи за потрошувачите.

Со доследна примена на правилата за заштита на конкуренцијата Комисијата за заштита на конкуренција често пати спречува директна или индиректна штета која може да им се нанесе на потрошувачите со прекршувањето на правилата. Дополнително, во случаи на прекршување на антитрустовото законодавство, потрошувачите исто како и компаниите имаат право на надомест на штета, право воспоставено од Европскиот суд на правдата.

Со членство во граѓаните (потрошувачите) ќе добијат дополнителна заштита со помош на низа правила кои произлегуваат од политиката на заштита на конкуренцијата.

Правилната и доследна примена на правилата за државна помош придонесува за поголема транспарентност на системот на доделување на истата, кон поголема отчетност, како и кон насочување на јавните средства кон проекти со кои се поттикнува деловното работење. Подобро (наменски и по правило еднократно) доделените средства позитивно ќе влијаат и на државниот буџет бидејќи помошта ќе се користи целисходно и делотворно.

Без оглед на плуралитетот од методи и облици за регулација, правото останува како основен инструмент за регулација на пазарната економија и примарно средство за заштита на конкуренцијата. Непостоење на соодветна правна рамка или недостаток за нејзина правилна примена во пракса, ја зголемува опасноста од повреда на конкуренцијата и штетни последици за реализирање на економскиот живот. Па, оттука правната регулација на пазарната конкуренција е насочена како на материјално правните прашања, така и на процесно правните прашања, како резултат на што е создадено и правото на конкуренција како посебна гранка на правото, чии материјално - правни норми ги поставуваат основните услови за заштита на конкуренцијата односно забрана за нејзино ограничување, нарушување или спречување. Важно е да се напомене дека политиката за заштита на конкуренција треба да обезбеди намалување на инфлацијата, интеграцијата на пазарите, заштитата на малите и средните претпријатија итн. Од друга страна, некои автори веруваат дека главните цели на правото и политиката за заштита на конкуренцијата е да се спречи нарушување на конкуренцијата, што пак може да доведе на пад на социјалната благосостојба, додека остварувањето на други цели е оставено на другите политики.

ЗАКЛУЧОК

Заклучокот на оваа анализа е во најтесна врска со предметот на анализа *per se*. Да се истражуваат моделите на заштита на конкуренцијата и политиките на истата, потребно е континуирана, сеопфатна аналитичко дескриптивна анализа, со употреба на повеќе релевантни методи, во смисла на компаративниот метод, историскиот метод, методот на дедукција и индукција, синтеза и анализа, а во одредени аспекти функционална е и статистиката на обработка на одредени податоци. Во овој труд, се обидовме на еден сумарен и прецизен начин

да отвориме прашања кои се тесно врзани со моделите на заштита, повеќе со интенција да укажеме на значењето и повеќеаспектноста на проблематиката, отколку да пристапиме кон сеопфатна анализа.

Фокусирајќи се на националниот правен систем во Република Северна Македонија, истовремено земајќи ги предвид компаративните решенија и политики, резимираме дека во суштина сите модерни правни системи имаат помалку или повеќе идентични концепти на заштита кои се движат од управно-правна, граѓанско правна до кривично правна димензија. Спецификите се присутни, меѓутоа, она што е заедничко е дека заштитата во скоро сите системи ги познава и трите постапки на заштита, што укажува дека модерните системи мораа да преземат системски мерки и преку повеќе видови на постапки да ја штитат конкуренцијата.

Република Северна Македонија не е исклучок од ова. Низ призма на сите три постапки, со посредна и непосредна заштита, го штити пазарот на конкуренција во Република Северна Македонија. Во делот на усогласеноста, во последните неколку години ЕУ е на став дека постои *умерен напредок*, со укажувања во кои области треба да се работи. Тоа што според нас е релевантно да се истакне од спроведеното анализирање, е дека заштитата на конкуренцијата не е детерминирана само од правилата за заштита на конкуренцијата, туку дека е потребна системска поддршка, во повеќе области на делување на компаниите. Илустративно, конкуренцијата не се штити само преку донесување на бројни уредби кои го усогласуваат националното право со СУ легислативата, туку преку усогласување со практиките, вредностите, принципите, интервенции во легислативите на другите поврзани области итн. Овие видувања создаваат перспектива за понатамошни истражувања.

Користена литература

1. Vlaški, B. N. (n.d.). Oblici i modeli zaštite konkurencije u uporednom pravu. *Pravni fakultet Univerziteta u Banjoj Luci*, 347.733:340.5. <https://doi.org/10.5937/zrpfns50-10462>
2. Vlaški, B. N. (n.d.). Upravnopравни aspekti zaštite konkurencije u Bosni i Hercegovini. *Srpska politička misao*, 339.137.2(497.6). <https://doi.org/10.7251/SPM162249002V>
3. Tuševska-Gavrilović, B. (2022, February 24). Održiv razvoj vo konkurentското pravo. *Praven fakultet pri UGD Štip*.
4. Federal Trade Commission. (2016, February 11). *Guide to antitrust laws – The enforcers*. <https://www.ftc.gov/tips-advice/competition-guidance/guide-antitrust-laws/enforcers>
5. Dašić, D. (2020). Preduzetnička država. *Glasnik za društvene nauke*, (12), 2016.
6. Dašić, D., & Ratković, M. (2016). Lobiranje i/ili korupcija. *Glasnik za društvene nauke*, (8).
7. Marković-Bajalović, D., & Stanković, I. (2008). Pravo konkurencije u Sjedinjenim Američkim Državama. In J. Čirić (Ed.), *Uvod u pravo SAD* (pp. xx–xx). Beograd: Institut za uporedno pravo.
8. Zindović, I. (2010). Potpuna konkurencija i razlozi njenog ograničenja u pozitivno-pravnim sistemima. *Pravo i privreda*, 7–9.
9. Davinić, M. (2004). *Konceptija upravnog prava Sjedinjenih Američkih Država*. Beograd: Dosije.
10. Stanković, M. (2022). Politika zaštite konkurencije i efikasnost tržišta. *Horizonti menadžmenta*.
11. Simjanoski, N. (2021). Ekskluzioni oblici zloupotrebe dominantnog položaja u pravu konkurencije u Evropskoj Uniji. *Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske*, 346.545/.546:339.137(4-672EU). <https://doi.org/10.7251/SPMSR2154089S>
12. Jović, N. (n.d.). Promet prava intelektualne svojine ugovorom o franšizingu i pravo konkurencije. *Srpska politička misao*, 347.77/.78. <https://doi.org/10.7251/SPM162249003>
13. *Ekonomski leksikon*. (1975). Beograd: Savremena administracija.
14. *Pravna enciklopedija*. (1985). Beograd: Savremena administracija.
15. Buccirossi, P. (Ed.). (2008). *Handbook of antitrust economics*. Cambridge, MA: The MIT Press.
16. Uležić, F. (2019). *Stvaranje konkurentске prednosti* (Završni rad, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli).
17. Rakić, Z. (n.d.). Pravo konkurencije i monopoli privrednih subjekata. *Škola biznisa*.

18. Sekretariat za evropske politike. (n.d.). <https://www.sep.gov.mk/post/?id=13227>
19. EU.org.mk. (n.d.). *Poglavje 8 – Možnosti i predizvici*. <https://eu.org.mk/chapters/poglavje-08#moznosti-predizvici>